

MEDENİ YARGILAMA HUKUKUNDA ADLİ YARDIM

LEGAL AID IN CIVIL PROCEDURE LAW

Mehmet AKBAL*

Özet: Yoksul bir kişi, haklı olduğuna dair delil getirmek koşuluyla mahkemeden adli yardım kararı alabilir. Bunun üzerine, hiçbir yargılama gideri ödemediği iddia veya savunmada bulunabilir.

Kişinin adli yardımdan yararlanabilmesi için 'yoksulluk' ve 'haklılık' şartlarını taşıması gerekir.

Adli yardım; hukuk mahkemelerinde, askeri ve idari yargıda, icra ve iflas takiplerinde, ihtiyati tedbir ve ihtiyati hacizlerde uygulanır.

Anahtar Sözcükler: Adli yardım, yargılama giderleri, vekalet ücreti, yoksulluk koşulu, haklılık koşulu, yetkili mahkeme.

Abstract: A poor citizen can obtain a legal aid decision from the court provided that he prove his rightness.

In this case he can apply the court and maintain the process of judgement without any payment of court expenses

Anyone, who want to take advantage of the legal aid, has to have two condition, poverty and legitimacy

Legal aid is implemented on civil courts, military and administrative judiciary, execution and interim and precautionary measures.

Keywords: Legal aid decision, court expenses, attorney fee, condition of poverty, condition of legitimacy, authorised court.

* Hakim, Yargıtay 1. Başkanlığı Tasnif Kurulu.

GİRİŞ

Bilindiği gibi, hukuk mahkemelerinde dava açılabilmesi, yargılama harç ve giderlerinin ödenmesine bağlıdır. Harç ve masraflar, kişilerin ekonomik durumlarına göre alınmamakta, tam tersine ekonomik durumu ne olursa olsun herkes aynı giderleri ödemek zorunda bırakılmaktadır. Bu durum ise yoksul kişilerin mahkemelerde dava açmalarına engel olmaktadır.

Yoksul kişilerin hukuk mahkemelerinde dava açabilmelerini sağlamak amacıyla, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda (m. 465-472) adli yardım müessesesi düzenlenmiştir. Buna göre, esas davasında haklı olmak koşuluyla yoksul bir kişi, mahkemeden adli yardım talep edebilir. Mahkemenin adli yardıma kararı vermesi üzerine de hiçbir yargılama gideri ödemediği esas davasını açabilir.

İşte, bu çalışmamızda, 'yoksulluk' ve 'haklılık' koşullarından ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuş; kimlerin adli yardım talep edebileceği açıklandıktan sonra, adli yardım kararının kapsamı açıklanmaya çalışılmıştır.

Teorik tartışmalardan daha çok uygulamanın üzerinde durulmuş; bugüne kadar Yargıtay'a intikal eden konuya ilişkin bütün kararlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Mahkemelerin adli yardıma ilişkin kararlarına karşı temyiz yoluna başvurulmadığı için sınırlı sayı Yargıtay kararı incelenebilmiştir. Bu kararların incelenmesi, tartışmalı olan bazı noktaları aydınlatması bakımından çok yararlı görülmüştür. Kararların çoğu ilk kez yayınlanmakta olup ilişkin kısımlarda dip not olarak verilmiştir.

Türkiye'de nüfusun önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Ancak adli yardım kurumunun yeterince işletilemediği de bir gerçektir. Halbuki adli yardım kurumunun etkin bir şekilde işletilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, çalışmamızda adli yardım kurumunun aksayan yönleri üzerinde durulmuş, çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

A. GENEL OLARAK

Bir davanın açılabilmesi veya açılmış olan bir davanın takip edilebilmesi, belli bir ekonomik maliyeti gerektirmektedir. Bir davada yapı-

lan masraflar kişilerin ekonomik durumlarına göre değişmediğinden yoksul kişilerin yargılama harç ve giderlerinden sorumlu tutulması doğru olmaz. Zira, yoksul kişilerin dava açmaları ve kendilerini bir avukat ile temsil ettirmeleri ya da kendilerine karşı açılan bir davada savunma bulunabilmeleri oldukça zordur.¹

Yoksul bir kişinin gerekli harç ve giderleri ödeyememesi nedeniyle haklı olduğu bir konuda dava açamaması veya açmış olduğu bir davada avukat tutamaması sebebiyle kaybetmesi mümkündür. Diğer yandan, yoksul bir kişinin kendisine karşı açılan bir davanın ödenmesi gereken giderlerini karşılayamaması veya bir avukat tutamaması nedeniyle davayı kaybetmesi de mümkündür.²

Anayasa'nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin "*sosyal bir hukuk Devleti*" olduğu belirtilmektedir. "*Sosyal Hukuk Devleti*"nin en önemli özelliklerinden biri vatandaşların tüm haklarının hukuki güvenceye kavuşturulmasıdır.³ Vatandaşların ekonomik duruma göre hukuki güvencenin değişmemesi sosyal hukuk devletinin gereğidir. Sosyal hukuk devletinin bir gereği olarak, mahkemeler önünde tarafların sahip olduğu hak ve yükümlülüklerde bir denge sağlanmalı ve yargılamanın sonuna kadar bu denge korunmalıdır. Ekonomik olarak güçsüz kişilere adli yardımda bulunulması bu dengeyi sağlayıcı bir işlev görevi görür.

Kişilerin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkesi ile bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri, devlet Anayasa'nın 5. maddesi gereğince ortadan kaldırmak zorundadır. Yani, hak arama özgürlüğünün kullanımını güçleştiren ekonomik ve sosyal engelleri ortadan kaldırmak devletin başlıca görevlerindedir. İşte, adli yardım kurumu devletin bu görevini yerine getirebileceği bir araçtır.⁴

¹ Yargılama giderleri kavramı için bkz. Faruk Erem, "Adli Yardım", *İmran Öktem'e Armağan*, Ankara 1970, s. 113.

² Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, C.V, İstanbul 2001, s. 5419; Baki Kuru / Ramazan Arslan / Ejder Yılmaz, *Medeni Usul Hukuku*, Ankara 2005, s. 855.

³ Hakan Pekcanitez / Oğuz Atalay / Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, Ankara 2007, s. 648.

⁴ Alim Taşkın, "Adli Yardımın İşlevi ve Yardım Giderlerinin Geri Alma Zamanı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 1999/3, s. 834.

Anayasa m. 10'da düzenlenen "*kanun önünde eşitlik*" ilkesi de, kişilere yeterli hukuki güvence sağlanmasını gerektirir. Diğer bir ifade ile kişiler bir ekonomik sıkıntı kaygısı yaşamadan haklarını arayabildikleri ölçüde "*kanun önünde eşitlik*" ilkesi yaşama geçirilmiş olur.

Anayasa'nın "*hak arama hürriyeti*" başlıklı 36. maddesinde, herkesin, meşru vasıta ve yollardan faydalanarak yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma bulunma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bu düzenleme, ekonomik koşulları ne olursa olsun bütün yurttaşların mahkemelerde dava açabilmeleri veya savunmada bulunabilmeleri ile bir anlam ifade eder.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı, hak arama özgürlüğü de kapsamaktadır. Buna göre, her şahıs kamu veya özel hukukla ilgili davasını; yasal, bağımsız ve tarafsız bir mahkemeden makul sürede adil ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir. Hak arama özgürlüğü yeterince güvenceye alınmamışsa, adil yargılanma hakkından söz etmek mümkün olmayacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yargılama harç ve giderlerinin yoksulluk nedeniyle ödenememesini, mahkemeye başvuru hakkının ihlali olarak yorumlamaktadır. Mahkeme'nin, adaletin gerçekleşmesinin kişinin avukatla temsil edilmesi ile mümkün olduğu durumlarda, yoksul kişilere bir avukat atanması gerektiği yönünde de kararları mevcuttur.⁵

İşte, "*sosyal hukuk devleti*", "*kanun önünde eşitlik*", "*hak arama özgürlüğü*" ilkeleri ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6'da düzenlenen "*adil yargılanma hakkı*" adli yardım kurumunun düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Böylece, yoksul kimselerin mahkemelerde dava açabilmelerine ve savunmada bulunabilmelerine imkân sağlanmıştır.

B. ADLİ YARDIM KAVRAMI, UYGULAMA ALANI VE ADLİ YARDIMDAN YARARLANABİLECEK KİŞİLER

I. Adli Yardım Kavramı ve Uygulama Alanı

Adli yardım, ilk görünüşe göre haklı olan gerçek kişilerin yoksullukları nedeniyle yargılama giderlerinden geçici olarak, atanmışsa

⁵ Taşkın, s.832.

avukat ücretinden ise tamamen muaf tutulmasıdır.⁶ Kısaca adli yardım, yoksul kişilerin yargılama giderlerinden yargılama sonuna kadar, avukatlık ücretinden ise tamamen muaf tutulmasıdır.⁷

Adli yardım, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 465 ile 472 maddeleri arasında düzenlenmiştir. Buna göre, kendilerinin ve ailelerinin geçimini önemli ölçüde zora sokmaksızın yargılama giderlerini kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda olan kişiler, haklı oldukları yönünde bir kanaat uyandırdıkları takdirde yargılama giderlerinden geçici olarak muaf tutulurlar.

Hukuk davalarının yanında, icra ve iflas takiplerinde, ihtiyati tedbir, ihtiyati haciz ve diğer geçici hukuki koruma tedbirlerinde de adli yardım hükümleri uygulanır.⁸ Adli yardıma ilişkin bu hükümler idari ve askeri yargıda da uygulanmaktadır.⁹

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun adli yardıma ilişkin hükümlerinin ceza mahkemelerinde uygulanacağı ileri sürülmekte ise de,¹⁰ "şahsi dava" açmanın kaldırıldığı, bütün davaların kamu davası olarak açıldığı ve Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun vekil ve müdafiliğe ilişkin hükümleri (CMK m. 150, 234/3) dikkate alındığında, sanıklar bakımından bu hükümlerin uygulama kabiliyetinin kalmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, Ceza Muhakemesi Kanunu'nu kapsamında vekil atanamadığı hallerde, mağdur, şikayetçi ve zarar görenler bakımından adli yardım hükümlerinin uygulanmasına engel bir düzenleme de bulunmamaktadır.¹¹

⁶ Her ne kadar hayır kurumlarının adli yardım talebinde bulunma hakları varsa da, uygulaması pek olmadığından ayrıntılı olarak değinilmeyecektir.

⁷ Funda Bacınoğlu, "Ankara Barosu Adli Yardım Kurulu Eğitim Semineri", *Hukuk Merceği*, Konferans ve Paneller, Ankara 2007, s. 568.

⁸ Ancak, ihtiyati haciz konusunda yasa maddesinde hüküm olmamasına rağmen, öğreti ve uygulamada ihtiyati haciz için de adli yardımın talep edilebileceği konusunda tereddüt bulunmamaktadır. Bkz. Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 855 dipnot 53.; Kuru, s.5419.

⁹ Ejder Yılmaz,, "Adli Yardım Kurumunun İdari Yargıda Uygulanması", *Mali Hukuk Dergisi*, 1987/7, s. 16.

¹⁰ Pekcanitez / Atalay / Özkes, s. 649.

¹¹ İdil Elveriş, *Türkiye'de Adli Yardım*, İstanbul 2005, s. 40.

Adli yardım hükümlerinin tahkimde uygulanacağı konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Mali yükümlülükler, istisna ve muafiyetler, Anayasa'nın 73. maddesine göre ancak kanunla düzenlenebilir. Bir tür muafiyet olan adli yardım hükümlerini hakem yargılamasında uygulamak mümkün değildir. Bu nedenle, hakemlerin adli yardım kararı verme yetkileri bulunmadığı gibi, hakem yargılaması için mahkemelerden adli yardım kararı almak da mümkün değildir.¹²

II. Adli Yardımdan Yararlanabilecek Kişiler

Ekonomik olarak zor durumda olan gerçek kişileri korumak amacıyla adli yardım müessesesi getirilmiştir. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 465. maddesinde '*kendisiyle ailesinin geçiminden*' bahsedilmektedir. Aile geçimi ise ancak gerçek kişiler için geçerlidir. Bu da demek oluyor ki, adli yardımdan ancak gerçek kişiler yararlanabilecektir.

Dava ve takip ehliyetine sahip her gerçek kişi gerekli şartları taşıyorsa adli yardım talebinde bulunabilir. Kuşkusuz kişilerin vekilleri aracılığı ile adli yardım talebinde bulunmaları mümkündür. Vekil, vekaletnamede özel yetki olmasa bile (m. 62) adli yardım talebinde bulunabilir.¹³ Vasi, kayyım ve kanuni temsilci de adlarına hareket ettiği kişi yararına adli yardım talebinde bulunabilir.¹⁴ Diğer yandan yalnız Türk vatandaşları değil, karşılıklılık koşulu bulunması şartıyla yabancı gerçek kişiler de adli yardımdan yararlanabilirler. Tüzel kişilerin adli yardım talebinde bulunmaları ise mümkün değildir.¹⁵ Ancak kamu yararı düşüncesiyle hayır kurumlarının adli yardımdan yararlanabileceği

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşkın, s. 838-839. Erem, s. 116; Mahkemelerce verilen adli yardım kararlarının hakem yargılamasında geçerli olduğu da savunulmaktadır. Bkz. Mehmet Kabakcıoğlu, "Muzahareti Adliye", *Adliye Ceridesi*, 1942/3, s.380.

¹³ Kabakcıoğlu, s.378.

¹⁴ Pekcanitez / Atalay / Özeks, s. 649.

¹⁵ "...sermaye şirketlerinin adli yardımdan yararlanmalarının mümkün bulunmaması karşısında davacı şirketin adli yardıma karar verilmesine ilişkin isteminin reddinde bir isabetsizlik olmadığından..." 11. HD, 16.11.2008 T 2007/9398 E. 2008/12385 K. (Yayımlanmamıştır).

düzenlenmiştir (m. 265/2).¹⁶ Hukukumuzda 'hayır kurumları' şeklinde bir tüzel kişilik örgütlenmesi bulunmadığına göre, bu kavramı kamu yararına çalışan dernekler ve vakıflar şeklinde anlamak gerekir. Ancak her kamuya yararlı dernek ve vakıf değil, hayır işleri yapan, yani ihtiyacı olanlara karşılıksız yardım eden kamuya yararlı dernek veya vakıf adli yardım talebinde bulunabilir. Hakim, kamuya yararlı dernek veya vakfın amacına ve fiilen bu amaç doğrultusunda hareket edilip edilmediğine bakarak hayır işleri ile uğraşıp uğraşmadığını, dolayısıyla hayır kurumu olup olmadığını takdir edecektir.¹⁷

C. ADLİ YARDIMDAN YARARLANMA KOŞULLARI

Adli yardımdan yararlanabilmek için kişinin yoksul ve ilk görüşme göre esas davasında haklı olması gerekir.¹⁸

I. Yoksulluk Koşulu

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 465. maddesine göre, kendisi ile ailesinin geçimini önemli ölçüde sıkıntıya düşürmeksizin gerekli yargılama giderlerini kısmen veya tamamen karşılayabilecek durumda olmayan kimseler, yoksul sayılır.

Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına sahiptir (Ay. m. 17) Bu nedenle, bu temel hakkın doğal sonucu olarak, yeme-içme, giyinme, barınma, sağlık, ula-

¹⁶ Yabancı ülkelerin hayır kurumlarının adli yardımdan yararlanıp yararlanmayacağı Yasada düzenlenmemiştir. Ancak karşılıklılık koşulunun bulunması şartıyla yabancı hayır kurumlarının da adli yardımdan yararlanabileceği kanısındayım.

¹⁷ Pekcanitez / Atalay / Özkes, s. 649.; Bu husustaki kanun hükmünün geniş yorumlanarak, yalnız kamuya yararlı dernek ve vakıflar için değil, hayır işleri yapan bütün dernek ve vakıfların adli yardımdan yararlandırılması gerektiği yönündeki görüşü için, bkz. Kemal Hakkı Reisoğlu, "Müzaharetli Şahsın Davada Haksız Çıkması", *Adalet Dergisi*, 1952/1, s. 57; Erem, s. 115.

¹⁸ Bazı hallerde bir kimsenin bu iki şart aranmaksızın adli yardımdan yararlanabileceği özel kanun maddesi ile düzenlenmiştir. Bkz. 1111 sayılı Askerlik Kanunu m. 61; 4308 sayılı Seferberlik ve Fevkalade Hallerde Askeri Şahıslara Ait Hukuk Davaları ile İcra Takiplerinde Yapılacak Muameleler Hakkında Kanun m. 1; 4539 sayılı Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümüne ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılması Hakkında Kanun m. 3.

şım, kültür gibi kişinin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanları yoksul kabul etmek gerekir.¹⁹

Adli yardım için genel anlamda yoksulluk değil, nispi bir yoksulluk aranmaktadır. Adli yardım talebinde bulunan kişi, genel olarak yoksul olmayabilir; ancak, yargılama giderlerini ödemediği takdirde kendisinin ve ailesinin geçimi önemli ölçüde sıkıntıya düşecekse, yoksulluk koşulu var sayılır.²⁰ Yoksulluk şartı nispi bir nitelik taşıdığından, kişinin ekonomik durumunun yanında, açılan veya açılması düşünülen davada yapılacak masraf miktarlarının da dikkate alınması gerekir.

Ortalama bir geçim düzeyine sahip olmakla beraber, dava nedeniyle yapmak zorunda olduğu giderler nedeniyle önemli ölçüde maddi sıkıntıya düşecek olan kişiler, HUMK gereğince yoksul sayılırlar.²¹ Bu nedenle, bir devlet memuru bile, bir davanın gerektirdiği harç ve gideri karşıladığında kendisinin ve ailesinin geçimi önemli ölçüde sıkıntıya düşecekse, adli yardımdan yararlanabilir.²²

Küçükler adına adli yardımda bulunan velinin de yoksul olması gerekiyor. Zira, veli, velayeti altındaki küçüğe bakmakla yükümlüdür. Küçüklerin malvarlıkları da velinin idare ve gözetimi altındadır. Dolayısıyla, bu durumda aslında küçüğün yoksulluğundan daha çok, velinin yoksulluğu aranmaktadır.

Vasinin ise, yoksul olması gerekmez. Çünkü vasi vesayeti altındaki kişinin mallarını onun adına yönetmekle görevlidir. Vesayeti altındaki kişinin mal varlığından yararlanamadığından, onun masraflarını karşılamakla da yükümlü değildir.

Hayır, kurumlarının adli yardım talepleri ise, olağan gelirleri, borçları, harcamaları ve yaptıkları faaliyetler göz önünde bulunduru-

¹⁹ Ömer Uğur Gençan, Adli Yardım, *Yargıtay Dergisi*, 2005/1-2, s. 129

²⁰ Ülkemizde davanın değeri ve niteliği dikkate alınarak yaklaşık ne kadar masrafa ihtiyaç duyulduğu, kişinin, ekonomik durumuna göre önemli bir sıkıntıya düşmeksizin bunu ödeyip ödeyemeyeceğine pek bakılmamakta; kişinin genel olarak yoksul olup olmadığı araştırılarak ona göre karar verilmektedir.

²¹ Pekcanitez / Atalay / Özkes, s. 650.

²² Gençan, s.130.

larak, önemli ölçüde bir sıkıntı yaşamadan yargılama giderlerini ödeyip ödeyemeyeceklerine göre değerlendirilmelidir.²³

II. Haklılık Koşulu

Adli yardım talebinde bulunan kişinin, yoksul olmasının yanında, haklı da olması gerekir (m. 465).²⁴ Haklı olma koşulu, teknik anlamda ispat hukukunun uygulanması sonucu ulaşılan bir haklılık değildir. Zira ancak yargılamanın sonunda kimin haklı kimin haksız olduğu ortaya çıkacaktır. Yani, haklılık şartını, esas davanın sonucunda ulaşılan hukuken haklı olma şeklinde anlamamak gerekir. Dolayısıyla, adli yardım talebi ile ilgili yargılamada asıl davalardaki gibi haklı olduğunun tam olarak ispat edilmesi gerekmez.

Haklılık koşulunu, ilk bakışta asıl davayı kazanma olasılığının, kaybetme olasılığına göre daha fazla olması şeklinde anlamak gerekir.²⁵ Diğer bir ifade ile buradaki ispat daha çok ilk görünüşte açıkça haksız durumda bulunmamak ve hâkimde haklı olunduğu konusunda bir izlenim uyandırmaktır. Asıl davada başarısız olunacağı açıkça anlaşılıyorsa adli yardım talebinde bulunulamaz.²⁶

Haklılık koşulunun araştırılması sırasında yanılğı ile tam ispat ya da gerçeğe yakın ispatın aranması halinde, yoksul kişilerin hak arama özgürlüklerine büyük bir darbe vurulmuş olunacaktır. Haklılık şartının katı bir şekilde incelenerek, adli yardım taleplerinin reddedilmesinin sakıncaları daha çoktur. Bu nedenle, mahkemelerin asıl davayı kazanma şansı daha fazla ise, yoksul kişilerin adli yardım taleplerini kabul etmeleri daha doğru olur.

Hâkim haklılık konusunda takdirini kullanırken adli yardım kurumunun amacı ve gereklerini göz önünde bulundurmak zorundadır.

²³ Ancak, Erem, hayır kurumları için yoksulluk şartının aranmadığı görüşündedir. Bkz. Erem, s. 115.

²⁴ "...Adli yardım için yoksulluk şartının yeterli olması gerektiği, haklılık şartının aranmasının taraflar arasında eşitsizliğe neden olduğu ve bu nedenle kaldırılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bkz. Ejder Yılmaz, Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti, ABD, 1984, s. 219.

²⁵ Pekcanitez / Atalay / Özekes, s. 651.

²⁶ Gençcan, s. 130.

Aksi takdirde, hâkim dava hakkındaki kanaatini gerekmediği halde davanın başında belirtmiş olacaktır ki, bu durum hâkimin reddi sebebidir (m. 29/2).²⁷

Adli yardım talepte bulunan kişi, dava veya savunmasında haklı olduğu yönünde kanıtlarını göstermelidir.

D. ADLİ YARDIM TALEPLERİNDE USUL

I. Görevli ve Yetkili Mahkeme

Asıl dava açılmadan önce adli yardım talebinde bulunuluyorsa, görevli mahkeme asıl davaya bakmakla görevli olan mahkemedir. Dava açıldıktan sonra ise, ancak davanın görüldüğü mahkemede adli yardım talebinde bulunulabilir (m. 468/1, 469/11). Bu kural, hukuki koruma tedbirleri için de geçerlidir.

Birleştirilen ve ayrılan davalar için verilen adli yardım kararları, birleştirilen veya ayrılmasına karar verilen davalar bakımından geçerlidir. Ancak, şartların değişmesi halinde adli yardım kararı kaldırılabilir.²⁸ Adli yardım kararının verildiği dosya işleminden kaldırıldıktan sonra süresi içinde tekrar yenilenirse, adli yardım kararı geçerli olmaya devam eder.

İcra takipleri yönünden, adli yardım taleplerine icra mahkemeleri bakmakla görevlidir (İİK m. 15/2). Takip aşamasında alınan adli yardım kararı, takibin tüm aşamaları için geçerlidir. Hatta adli yardım kararının, takiple ilgili genel mahkemelerde açılan itirazın iptali ve menfi tespit davası gibi davalar için de geçerli olması gerekir.²⁹

İflas yoluyla takiplerde de, adli yardım ile ilgili taleplere icra mahkemesi karar vermekle görevlidir (İİK m. 15/2). Takip aşamasında alınan adli yardım kararı, iflas davasını gören ticaret mahkemesinde

²⁷ Taşkın, s. 839.; "İhtiyati tedbir, ihtiyati haciz delil tespiti veya adli yardım kararı vermiş veya bu taleplerin reddine karar vermiş olan hakim böyle bir karar vermiş olması nedeniyle reddedilemez. Çünkü; bütün bu hallerde hakim, daha önce Kanunen gerektiği için reyini beyan etmiş (karar vermiş) durumdadır." 20. HD, 09.07. 2009 T, 2009/9855-11696 S. (Yayımlanmamıştır).

²⁸ Kabakcıoğlu, s. 379.; Atalay, s. 45.

²⁹ Pekcanitez / Atalay / Özeker, s. 651

de geçerlidir. Zira iflas davası, iflas takibinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak, daha önce istenmemişse, ticaret mahkemesinde de adli yardım talep edilebilir.

Asıl dava için yetkili olan mahkeme, adli yardım talepleri yönünden de yetkilidir. Asıl dava hangi yer mahkemesinde açılacaksa, o yer mahkemesinde adli yardım talebinde bulunulması gerekir.

Başka yer mahkemesince verilen adli yardım kararı, davaya bakan mahkemeyi bağlamaz. Dava açıldıktan sonra ise; ancak, davanın açıldığı yer mahkemesinden adli yardım talebinde bulunulabilir (m. 468).

İcra takiplerinde ise, takibin yapıldığı veya yapılacağı yerdeki icra mahkemesi yetkilidir (m.15/2).

Adli yardım konusundaki yetki kuralı kesindir. Yetki sözleşmesi yapılamaz.

II. Talep Usulü

Adli yardım talebi yazılı veya sözlü olarak yapılabilir (m. 468).³⁰ Dava açılmadan önce adli yardım talebinde bulunulabileceği gibi; dava dilekçesiyle birlikte veya dava açıldıktan sonra da talepte bulunulabilir.

Dava açılmadan önce yapılan adli yardım talepleri her türlü harç ve resimden muaftır (m. 468/2). Bu nedenle, hak düşürücü sürenin veya dava zamanaşımı süresinin dolması söz konusu değilse, davadan önce adli yardım talebinde bulunulması daha doğru olacaktır. İlişkin olduğu dava veya iş belirtilmeyen adli yardım taleplerinin incelenmeyeceği ileri sürülmektedir.³¹

Dava dilekçesiyle adli yardım talebinde bulunulması mümkündür. Dava dilekçesiyle aynı zamanda adli yardım talebinde bulunulmuşsa, mahkeme karar verene kadar harç ve giderlerin en azından bir kısmının yatırılmasını isteyebilir. Bu durumda adli yardım talebi kabul

³⁰ Ancak uygulamada daha çok yazılı olarak talepte bulunulmaktadır.

³¹ Pekcanitez / Atalay / Özkes, s. 651.; Ancak hakim, müphem ve çelişkili gördüğü hususlarda izahat isteyebileceğinden ve talepte bulunandan davasını somutlaştırmasını istemesi daha doğru olur (m. 75/2)

edilse bile ödenen harç ve masraflar iade edilmez.³² Uygulamada, dava dilekçesi adli yardım talepli ise, peşin alınan karar ve ilam harcı alınmamakta ancak başvuru harcı, posta masrafları tahsil edilmektedir. UYAP sisteminin Türkiye'nin her yerinde uygulanmaya başlanması ile tüm davalar UYAP üzerinden açılmaktadır.³³ UYAP üzerinden bir davanın açılabilmesi ise, sistemde tanımlanan harç ve giderlerin yatırılmasına bağlıdır. Aksi takdirde davanın açılması, dolayısıyla hakim adli yardım talebini incelemesi mümkün olmayacaktır.

Adli yardım talebinde bulunan kişinin, yoksul olduğunu kanıtlamak için, oturduğu yer belediyesi veya ihtiyar heyeti tarafından düzenlenmiş olan fakirlik belgesini talebine eklemesi gerekir.³⁴ Bu belgede, adli yardım talebinde bulunanın hangi meslekle uğraştığı, geliri, serveti, vermekte olduğu vergi miktarı, ailesinin hal ve vaziyeti ve dava masraflarını ödemeye gücünün yetmediği yazılması gerekir (m. 468).³⁵

Dava dilekçesiyle adli yardım talep edilmişse, hâkimin öncelikle adli yardım talebi hakkında bir karar vermesi gerekir.³⁶ Adli yardım talebi kabul edildiği takdirde herhangi bir harç ve masraf alınmadan yargılamaya devam edilir. Adli yardım talebi reddedildiği takdirde ise, yargılamaya devam edilebilmesi için öncelikle ödenmeyen peşin

³² İdil Elveriş, *Türkiye'de Adli Yardım*, İstanbul 2005, s. 50.

³³ Kısa adı UYAP olan Ulusal Yargı Ağı Projesi, mahkemeler ile diğer bütün yargı birimlerinde kullanılan merkezi bilgisayar sistemi ağına verilen addır.

³⁴ Yalnız muhtar tarafından imzalanan fakirlik belgesinin geçerli olmadığına yönelik Danıştay kararları mevcuttur. Bkz. Kuru, s. 5419 dipnot 6. ancak uygulamada yalnız muhtarın imzaladığı belge ile yetinildiği de görülmektedir.

³⁵ Mahkeme, bu belgedeki bilgilerden yoksulluk şartının gerçekleştiği kanaatine varmazsa, vergi daireleri, banklar, tapu müdürlükleri, Sosyal Güvenlik Kurumu gibi mercilerden gerekli araştırmaları yaparak yoksulluk şartının gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırır; "Mahkemece, araştırma sonunda bir kısım davacıların üzerlerine kayıtlı taşınır ve taşınmaz mallar belirlendiği ve fakir olmadıkları gerekçesi ile fakirlik ilmühaberi düzenleyen muhtar ve ihtiyar heyeti üyeleri hakkında suç duyurusunda bulunularak..." 8. HD, 09.02.2009 T. 2008/5478 - 691 S. (Yayımlanmamıştır).

³⁶ "Yerel mahkemece öncelikle, davacının adli yardım istemi değerlendirilerek; adli yardım isteminin reddi halinde ise gerekli harcın yatırılması için davacıya yöntemine uygun süre verilerek sonucuna göre işin esasının incelenerek bir karar verilmesi gerekecektir..." 4. HD, 27.04.2009 T, 2009/7485-12029 S. (Yayımlanmamıştır).

harç ve giderlerin ödenmesi gerekir. Aksi takdirde 409. madde gereğince dosyanın işleminden kaldırılması gerekecektir.³⁷

Adli yardım talebini içeren dava dilekçesi mahkemeye verildiğinde, ibraz edilen belgelere göre adli yardım şartlarının bulunduğu hâkim kanaat getirmez ve gerekli mercilerden soruşturmaya başlarsa, kalem şefi veya yardımcısının, davacıya adli yardım konusunda henüz bir karar verilmediğini ve bu sebeple, dava dilekçesinin harçsız kabul edilemeyeceğini anlatması gerekir.³⁸ Ancak, uygulamada, Adli yardım talepli davalar da, başvuru harcı ve beli masraflar alınmak suretiyle UYAP üzerinden açıldığından, dosya tevzi bürosu bilgisayarına kaydedildiği anda dava açılmış sayılır.³⁹ Bu nedenle, kalemin böyle bir uyarı yapmasının anlamı kalmamıştır.

³⁷ "...Yasa, harcın tamamlanmasını yanların isteğine bırakmamış, (492 s. Yasa m. 26) mahkemece kendiliğinden nazara alınacağını, 492 sayılı Harçlar Yasası'nın 32. maddesinde yargı işlemlerinde alınması gereken harçların ödenmedikçe müteakip işlemlerin yapılamayacağını öngörmüştür. ...Öte yandan; önele rağmen harcın tamamlanmamış olması da doğrudan davanın reddine esas teşkil etmez. Böyle bir durumda, mahkemece yapılacak iş; HUMK'nın 409. maddesi uyarınca dosyanın yenileninceye kadar işleminden kaldırılmasına; maddede belirtilen süre içerisinde harcın yatırılmadığı, dosyanın yenilenmediği anlaşıldığı takdirde davanın açılmamış sayılmasına karar verilmesinden ibarettir..." 1. HD, 29.04.2009 T, 2009/2721 -4991 S.; "...Davacı vekilinin adli yardım talebi davacının ekonomik ve sosyal durumu dikkate alınarak mahkemece reddedilmiş, davacı vekili buna rağmen eksik kalan karar ve ilam harcını yatırmamıştır... Kanununun hükmünden de anlaşılacağı üzere karar ve ilam harcının eksik yatırılıp tamamlanmaması halinde dosyanın işleminden kaldırılması gerektiği..." 8. HD, 26.05.2008 T. 2008/2429 -2834 S. (Yayımlanmamıştır).

³⁸ Bkz. Hukuk ve Ticaret Mahkemeleri Yazı İşleri Yönetmeliği m. 19.; Yargıtay Uygulamasına göre ise: "... harca tabi davalarda her dava açılırken davalıdan başvurma harcı ile nispi harca tabi davalarda nispi karar ve ilam harcının dörtte biri peşin olarak alınır. Gerekli harçlar alındıktan sonra dava dilekçesi esas defterine kaydedilir ve dava, dava dilekçesinin esas defterine kayıt edildiği tarihte açılmış sayılır. İnceleme konusu olan bu olayda maddi tazminattan bakiye alacak miktarı ile manevi tazminat istemine ilişkin dilekçenin verilmesini takiben başvurma harcının yatırıldığı, nispi harç ile ilgili olarak da davacının adli yardımdan yararlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu duruma göre ıslah talebiyle verilen dilekçenin bu haliyle bir ek dava dilekçesi olarak kabulünün gerektiği ortadadır..." 21. HD, 14.10.2008 T. 2008/14382 -15743 S. (Yayımlanmamıştır).

³⁹ Hukuk ve Ticaret Mahkemeleri Yazı İşleri Yönetmeliği m. 18/A " Bilgisayar kullanan hukuk ve ticaret mahkemelerinde; dava dilekçesinin, Tevzi Bürosu bilgisayarına kayıt tarihi, davanın açıldığı tarihtir".

Dava açıldıktan sonra da adli yardım talebinde bulunulabilir. Ancak, Adli yardım talebinin kabulü halinde bu karar geriye doğru değil, ileriye doğru etki doğurur. Bu nedenle, hakkında adli yardım kararı verilen kişi, daha önce ödediği harç ve masrafın kendisine ödenmesini isteyemez.

Davanın görülmesi sırasında, davacı tarafın yoksulluk nedeniyle yargılama giderlerini ödeyemeyeceğini beyan etmesi halinde, dava-çıya adli yardım talebinde bulunması için uygun bir süre verilmesi, adli yardım talebinde bulunduğu takdirde adli yardım kararı verilerek yargılamaya devam edilmesi gerekir.⁴⁰

Yargılamanın sonuna kadar adli yardım talebinde bulunulabileceği gibi, hüküm verildikten sonra ancak temyiz süresi içerisinde, kararı veren mahkemeden adli yardım talebinde bulunulabilir.⁴¹ Bu durumda, hâkimin öncelikle adli yardım talebi hakkında bir karar vermesi, adli yardım talebi reddedildiği takdirde temyiz harç ve masraflarını yatırması için tebligatta bulunması; buna rağmen, gerekli harç ve gi-

⁴⁰ Taşkın, s. 845.

⁴¹ "Mahkemece, asıl davanın ve birleştirilen davanın da kabulüne karar verilmiş, davalı fakir olması nedeniyle harcı ödeyemeyeceğini bildirip adli yardımdan yararlandırılarak dosyanın Yargıtay'a gönderilmesini istemiş mahkemece 30.5.2008 tarihinde davalının isteği kabul edilerek yargılama harçlarını ödemekten geçici olarak muafiyetine karar verilmiştir.

Bilindiği üzere adli yardım, fakir bir kimsenin bir davanın gerektirdiği oldukça kabarık olan harç ve masrafları sağlayamaması durumunda, bu mali külfetlerden geçici olarak muaf tutulmasıdır. (HUMY 465.472 m.) Anılan maddelerde adli yardımın yargılamanın hangi aşamalarında yapılacağı hususunda bir açıklık bulunmamaktadır. Temyizde bir dava olduğuna göre, temyiz aşamasında da adli yardım kararı verilebileceği kabul edilmelidir. Bu kabulün, yargı mercileri önünde hak arama özgürlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 36. maddesi ile adil yargılanma hakkını düzenleyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6.maddelerine uygun olduğu da kuşkusuzdur." 1. HD, 28.11.2008 T, 2008/8055-12520 S. (Yayımlanmamıştır); "...eksik kalan giderlere yönelik davalılar vasisine "tebliğinden itibaren 7 günlük kesin süre içinde giderlerin tamamlanması, aksi halde kararın temyiz edilmemiş sayılmasına karar verileceği" meşruhatını içeren muhtıra tebliğ edildiği, tebliğden sonra yasal süre içinde vasinin eksik harç ve giderleri yatırmadığı ancak adli yardım isteminde bulunduğu görülmüş, muhtıra gereği yerine getirilmemesine kararın mahkemece HUMK'nın 434/3. maddesi uyarınca bir karar verilmemiştir..." 4. HD, 27.04.2009 T. 2008/10147-5961 S. (Yayımlanmamıştır).

derler yatırılmadığı takdirde temyiz istemini reddetmesi gerekir (m. 434).⁴²

Temyiz harç ve giderleri için adli yardım talebinde bulunulamayacağına ilişkin kararlar da mevcuttur.⁴³

Temyiz aşamasında ise adi yardım talebinde bulunulamaz.⁴⁴ Mahkemelerce verilen adli yardım kararlarının temyiz aşamasında da geçerli olduğu yönündeki uygulamanın istikrar kazanmasıyla, zaten temyiz aşamasında adli yardım kararına ihtiyaç duyulmayacaktır. Dolayısıyla, Yargıtay'dan adli yardım talebinde bulunulamaması uygulaması doğrudur. Kaldı ki, yargılama aşamasında adli yardım talebinde bulunulmamışsa bile, karar verildikten sonra, kararı veren mahkemeden, temyiz harç ve giderleri için adli yardım talebinde bulunulabileceğini yukarıda belirtmiştik.

Adli yardım talebinden feragat mümkündür. Ancak burada feragat, kesin bir hükmün hukuki neticelerini doğurmaz (m.95/1). Talepte bulunan şartları oluştuğunda tekrar adli yardım talebinde bulunabilir.⁴⁵

Adli yardım talepleri zamanaşımını kesmez.⁴⁶

⁴² "...Yerel mahkeme tarafından temyiz eden vekilinin adli yardım talebinin yerinde olmadığı gerekçesiyle reddine karar verildikten sonra temyiz harç ve giderlerinin yatırılması konusunda HUMK'nın 434/3. maddesi uyarınca temyiz eden vekiline muhtıra gönderildiği, muhtıra tebliğine rağmen temyiz harcının yatırılmadığı anlaşılmıştır... temyiz isteminin ... reddine dair Dairemizin... kararında bir usulsüzlük bulunmadığından karar düzeltme isteminin reddi gerekmiştir..." 19. HD, 06.05.2008 T. 2008/3920-4876 S. (Yayımlanmamıştır).

⁴³ " tarafından maktu temyiz harcı yatırılarak adli müzaheret istemli olarak temyiz edilmesi üzerine, adli yardım talebinin en geç dava sırasında yapılabileceği hükümden sonra kanun yollarına müracaat için adli yardım kararı verilemeyeceği..." 19. HD, 06.12.2007 T. 2007/10155-1100 S. (Yayımlanmamıştır); "...Uygulamada adli yardımın en geç dava sırasında yapılabileceği kabul edilmektedir. Hükümden sonra kanun yollarına müracaat için Adli yardım kararı verilemez..." 19. HD, 14.03.2008 T. 2007/8780 E.20082527 K. (Yayımlanmamıştır).

⁴⁴ Pekcanitez / Atalay / Özkes, s. 652.; "... Davalı vasisi tarafından adli yardım talebi ile birlikte temyiz isteğinde bulunulmuş olup, temyiz aşamasında temyiz merciinden adli yardım talebinde bulunulamayacağı kuşkusuzdur..." 1. HD, 21.11.2007 T 2007/9730 -11192 S. (Yayımlanmamıştır).

⁴⁵ Kabakcıoğlu, s. 377.

⁴⁶ Ancak, davanın açılması zamanaşımını kesen nedenlerden biridir. Dava ise, harca tabi davalarda harcın yatırıldığı tarihte açılmış sayılır. Dolayısıyla, adli yardım

III. İnceleme Usulü

Adli yardım taleplerine ilişkin kararlar, duruşma yapılmadan verilebileceği gibi, duruşma da yapılabilir.⁴⁷ Sübjektif bir hakkın ve bir hasmın bulunmaması nedeniyle adli yardım talebine ilişkin istemler çekişmesiz yargı işlerindedir.⁴⁸ Çekişmesiz yargıda basit yargılama usulü uygulanmaktadır. Çekişmesiz işlerde ise, kendiliğinden araştırma ilkesi geçerlidir

Adli yardım istemi üzerine mahkememe, adli yardım koşullarının gerçekleşip gerçekleşmediğini incelemeye başlayacaktır. Hâkim yargılama sırasında yapılan adli yardım taleplerini “*hadise*” şeklinde inceler ve bir karara bağlar.

Adli yardım talebinde bulunan kişi, asıl davada kullanacağı delillerin nelerden ibaret olduğunu mahkemeye bildirmiş olacağından, hâkim öncelikle bu deliller açılacak davada kullanıldığında başarılı olma olasılığını inceleyecektir. Burada dikkat edilecek husus, dava için ciddi delillerin bulunup bulunmadığıdır. Örneğin, sadece yemin deliline dayanılan asıl davaya ilişkin adli yardım talebi kabul edilmemelidir.

Yoksulluk koşulunun ispatında 468. maddede belirtilen fakirlik belgesi kullanılabilecek tek delil değildir. Bu belge olmasa bile hâkimin adli yardım talebini inceleyip, bu konuda her türlü delili kendiliğinden toplaması mümkündür. Bunun için ilgili merciler nezdinde gerekli araştırmaları yapması gerekir. Asıl davanın karşı tarafını dinlemesi de mümkündür.⁴⁹

talebinin kabul edildiği tarihte dava açılmış, Zamanaşımı da bu tarihte kesilmiş sayılır. Davanın adli yardım talebinin kabul edildiği tarihte açıldığına ilişkin bkz. 2. HD, 24.02.1995, 1995/926-2327 sayılı kararı (Kuru, s. 5423). Ancak, Kuru, henüz adli yardım talebi bir karara bağlanmamışsa dava dilekçesinin esas deftere kaydedilmemesi gerektiğini; buna rağmen kaydedilmişse, davanın adli yardım kararının verildiği tarihte değil, esas deftere kaydedildiği tarihte açılmış sayılması gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Kuru, s. 5424.

⁴⁷ Uygulamada daha çok dosya üzerinde karar verilmektedir.

⁴⁸ Ancak hasım olarak esas davanın karşı tarafının yazılması, çekişmesiz yargı olmadığı anlamına gelmez. Zira karşı taraftan bir şey talep edilmemekte, yalnız esas uyumsuzluğun somutlaştırılması için karşı tarafın belirtilmesi gerekmektedir.

⁴⁹ Kuru, s. 5425.; Pekcanitez / Atalay / Özeks, s. 652.

Adli yardım talebinde bulunan kişinin geliri, malvarlığı, borçları, kendisi ve ailesinin yaşam düzeyi ve ihtiyaçları dikkate alınarak her somut olaya göre yoksul olup olmadığı araştırılacaktır. Buna göre, adli yardım talebinde bulunan kişinin; kendisine ait bir evi olup olmadığı, ödediği kira bedeli, bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı, çalışıyorsa maaşı, çalışmıyorsa, nasıl geçindiği, maaş dışındaki kira, faiz, sosyal yardım gibi gelirleri, kendisinin veya aile fertlerinin üzerine kayıtlı mal varlığı, banka hesapları, Sosyal Güvenlik Kurumu bilgileri ve giderlerinin araştırılması gerekir. Bu araştırmalar; kolluk, tapu sicil müdürlüğü, ticaret sicil memurlukları, vergi dairesi, Sosyal Güvenlik Kurumu, bankalar ve ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarına yazı yazılmak suretiyle yapılır.⁵⁰

Adli yardım koşullarının bulunup bulunmadığı konusunda çok katı davranmayı gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Çünkü Adli yardım, yargılama giderlerinde geçici bir muafiyet sağladığından, adli yardımda bulunan kişinin davayı kaybetmesi halinde zaten yargılama giderlerini ödemek zorunda kalacaktır. Diğer yandan adli yardım koşullarının oluşmadığının sonradan anlaşılması halinde adli yardım kararı ortadan kaldırılabilir. Bu nedenlerle, adli yardım talebinde bulunan yoksul kişileri korumak amacıyla özellikle haklılık şartının incelemesinde daha esnek davranmak gerekir.⁵¹ Zira haklılık konusunda çok sıkı davranmak, adli yardımı imkânsızlaştırır. Ancak kolay verilen bir yardım kararı da haksız davalara yol açabilir.⁵² Bu nedenle adli yardım kurumunun amacına uygun bir uygulamanın yerleşmesi büyük önem arz etmektedir.

Yabancılar için adli yardım taleplerinde karşılıklılık koşulunun varlığında ise, öncelikle uluslararası bir antlaşmanın mevcut olup olmadığı araştırılır. Ancak, bir antlaşma olmasa bile fiili bir uygulamanın varlığının ispatı yeterlidir.

⁵⁰ Elveriş, s. 56.

⁵¹ Gençcan, s. 131.

⁵² Erem, s. 119.

E. ADLİ YARDIM KARARI

I. Genel Olarak Adli Yardım Kararı

Hakim, yaptığı inceleme sonucunda adli yardım talebinde bulunan kişinin yoksul ve esas davasında haklı olduğu kanaatine varırsa talebin kabulüne karar verir. Kararın verildiği tarihten itibaren adli yardımdan yaralanan kişi yargılama harç ve giderlerinden muaf olarak esas davasını açar. Eğer dava devam ederken adli yardım kararı almışsa, yargılamanın daha sonraki aşamalarında herhangi bir masraf ödemez. Ancak adli yardım kararı verilmeden önce yapılan masraflar da kendisine ödenmez

Yaptığı inceleme sonucunda adli yardım şartlarının oluşmadığı kanaatine vardığı takdirde ise, hakim adli yardım talebinin reddine karar verir. Karşı tarafı ve esas davası gösterilmeyen adli yardım talepleri ile görevsiz ve yetkisiz mahkemelerde yapılan adli yardım taleplerinin reddedilmesi yerinde olur.⁵³

Adli yardım talebinin reddine veya kabulüne ilişkin kararlar kesindir.⁵⁴ Adli yardım, dava sırasında talep edilmişse, bu talep üzerine mahkemenin vereceği karar, bir ara kararı niteliğindedir ve bu ara karara karşı da herhangi bir kanun yolu mevcut değildir. Adli yardım kararı, dava sonunda verilen hükümle bile temyiz edilemez. Kararı temyiz etmek mümkün olmamasına rağmen koşulları oluştuğu takdirde yeniden adli yardım talebinde bulunmak mümkündür.

Dava açılmadan önce adli yardım kararı alınmışsa, esas dava açıldığında hakim talep üzerine veya gerektiğinde kendiliğinden adli yar-

⁵³ Esas davaya bakmaktan memnu olan bir hakim tarafından verilen kararların bir hükmü bulunmadığından, davaya bakması yasak olan bir hakimin verdiği adli yardım kararı geçersizdir. Bkz. Kabakcıoğlu, s. 381.

⁵⁴ Ancak, buradaki kesinlik şekli anlamda kesinliktir; maddi anlamda kesinlik değildir (Atalay, Oğuz, Adli Yardım Kararı ve Etkiler, *İzmir Barosu Dergisi*, Ocak 1988, s. 41.); "...Hemen belirtilmelidir ki, adli müzaheret talebinin kabul veya reddine dair mahkemece verilen kararlar kesin olup, aleyhine hiç bir yasa yoluna başvurulamayacağı HUMK'nın 469/1. maddesi hükmü gereğidir..." 1. HD, 29.04.2009, 2009/2721-4991 S. (Yayımlanmamıştır).

dım koşularında bir değişiklik olup olmadığını araştırabilir ve gerekiyorsa adli yardım kararını geri alabilir (m. 470).⁵⁵

Adli yardım kararı, temyiz ve bozmadan sonraki yargılama da dâhil olmak üzere hüküm kesinleşinceye kadar geçerlidir⁵⁶ (m. 470). Ancak, yargılamanın yenilenmesi davası yeni bir dava olduğundan, daha önce alınan adli yardım kararı bu davada geçerli değildir.

Adli yardım karar ortadan kaldırılmadıkça hüküm kesinleşinceye kadar yapılması gereken harç ve masrafları içermektedir. Kanunda açık bir hüküm bulunmadığı gerekçesiyle adli yardım kararının dava sonuna kadar geçerli olduğu, temyiz aşamasını kapsamadığı yönündeki uygulama terk edilmeye başlanmıştır.⁵⁷

Adli yardım tam olabileceği gibi, kısmi de olabilir. Bu nedenle mahkeme yapacağı incelenme sonucunda, yoksulluk derecesine göre kısmi adli yardıma da hükmedebilir. Bu durumda, hâkimin kararında hangi yargılama kalemleri bakımından adli yardıma hükmettiğini açıkça yazması gerekir. Örneğin, hakim, adli yardımda bulunan kişinin ekonomik durumunu yargılama harç ve giderlerini için yeterli, an-

⁵⁵ Atalay, s. 41; Esas davanın görülmesi sırasında ilgililerin, Hazinenin, fakirlik belgesini veren Belediye veya Muhtarlığın bildirmesi üzerine mahkemenin adli yardım kararını kaldırması mümkündür. Bkz. Kabakcioğlu, s. 380.

⁵⁶ Adli yardım kararının hüküm verilinceye kadar geçerli olduğu yönündeki uygulama yanlıştır. Zira 466. maddede adli yardımın, tebligat giderlerini ve icra dairelerince alınan harç ve giderleri içerdiği belirtilmektedir. Kural olarak bir hükmün icraya konulabilmesi için her şeyden önce kesinleşmesi gerekir. Kesinleşmesi için ise, verilen hükmün taraflara tebliğ edilmesi, süresinde temyiz edildiği takdirde ise dosyanın Yargıtay'a gönderilmesi gerekir. Bu işlemlerin yapılabilmesi ise harç ve giderlerinin yatırılmasına bağlıdır. Diğer taraftan, kararın adli yardım adli yardımdan yararlanan lehine bozulması da mümkündür. Bu nedenle adli yardım kararının kanun yollarını da kapsayacak şekilde uygulanması isabetlidir.

⁵⁷ "...Davacıların temyiz istemi mahkemece, ihtara rağmen temyiz harcının tamamlanmadığı gerekçesiyle reddedilmiş olup, davacılar bu kararı da temyiz etmişlerdir. Yapılan incelemede, mahkemece davacıların adli yardımdan yararlandırılmasına karar verildiği anlaşılmaktadır. HUMK 466. maddesi gereğince davacılar yargı harcından muaftırlar, bu nedenle de temyiz harcı yatırmaları gerekmez. Mahkemenin davacıların temyiz isteminin reddine dair 20.12.2006 tarihli kararının kaldırılmasına, asıl karara yönelik temyiz itirazlarının incelenmesine karar verilmiştir..." 4. HD, 11.11.2008 T, 2008/8443-13825. (Yayımlanmamıştır).

cak bir avukat tutması için yetersiz görüyorsa sadece avukat ataması yoluna gidebilecektir.

Adli yardım kararı sadece lehine karar verilen kişi bakımından geçerlidir. Bu kişinin mirasçıları, cüzi halefleri, fer'i müdahil veya dava arkadaşları için geçerli değildir. Diğer yandan, adli yardım kararı hangi dava veya iş için verilmişse sadece o dava veya iş için geçerlidir. Zira yoksulluk koşulunda değişiklik olmasa bile her davanın haklılık koşulunun ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Bu nedenle alınan adli yardım kararlarının karşılık veya birleştirilen davalarda geçerli olmaması gerekir.⁵⁸

Adli yardım kararı esas dava açılmadan önce alınmışsa esas davanın açılması için herhangi bir süre öngörülmemiştir. Bu nedenle kişi, esas davasını hak düşürücü sürenin veya zamanaşımı süresinin bitimine kadar açabilir.⁵⁹

Adli yardım kararının verilmesi esas davanın tabi olduğu zamanaşımını kesmez.⁶⁰

Adli yardım kararı verildikten sonra adli yardım koşullarının oluşmadığının sonradan anlaşılması veya adli yardım koşullarının sonradan ortadan kalkması halinde, adli yardım kararı ortadan kaldırılır (m. 470). Bu durumda, adli yardımdan yararlanan kişinin daha önce ödemediği harç ve masrafları ödemekle yükümlüdür. Aksi takdirde HUMK'nın 409. maddesine göre işlem yapılması gerekir.

Adli yardım kararı, adli yardımdan yararlanan kişinin ölümü, müddeabihin temliki nedeniyle kişinin dava dışı kalması nedenlerinden biri ile de sona erebilir.

⁵⁸ Pekcanitez / Atalay / Özekes, s. 653.

⁵⁹ Kabakcıoğlu, s. 380.

⁶⁰ Adli yardım kararının verilmesi ile asıl davanın açıldığı süre içerisinde, zamanaşımı süresinin dolması adli yardım kararının geçerliliğini etkilemez. Zira zamanaşımı ancak def'i olarak ileri sürülebilmektedir (Atalay, kararın etkileri, s. 41) Kanımca zamanaşımının def'i olması sebebiyle, zamanaşımı süresi dolmuş olsa bile adli yardım kararı verilebilmelidir. Zira zamanaşımının ileri sürülmesi nedeniyle davanın reddi halinde bile adli yardım giderlerinin tahsili yoluna gidilecektir.

II. Adli Yardım Kararının Sonuçları

Adli yardım kararı ile sağlanan muafiyet ve kolaylıklar Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 466. ve 467. maddelerinde sayılmıştır. Buna göre, adli yardım kararı kapsamında;

1. Yapılacak tüm yargılama giderlerinden geçici olarak muafiyet,
2. Tanık ve bilirkişi giderlerinin Devlet tarafından avans olarak ödenmesi,
3. Yargılama giderleri için teminat göstermekten muafiyet,
4. Tebligat ücreti ve masraflarından geçici muafiyet,
5. Davanın vekil ile takibi gereken durumlarda ücreti sonradan ödenmek üzere vekil tayini,
6. İcra dairelerinde alınan harçlardan geçici muafiyet ve zorunlu masrafların Devletçe avans olarak verilmesi,⁶¹
7. Her türlü pul ve resimlerden muafiyet,
8. Noterlerin düzenleyecekleri tüm belge ve suretlerin harç ve resimlerinden geçici muafiyet, sağlanabilir.

Buna göre, keşif avansı ve masrafları dâhil yargılama için gerekli bütün giderlerden adli yardımdan yararlanan kişilerin geçici olarak muaf tutulması gerekmektedir.⁶² Aslında, maddenin birinci bendinde yargılama harç ve giderlerinden bahsedildikten sonra, 2, 4, 5, ve 7. bentlerinde düzenlemeler gereksiz olmuştur. Zira bu bentlerdeki gider kalemleri, yargılama giderlerine dâhildir.

⁶¹ Yukarıda bir davada verilen adli yardım kararının o dava sonunda alınan ilamın icrası aşamasında da geçerli olduğunu belirtmiştik

⁶² "... Adli yardımdan yararlanan tarafa yapılacak mahkeme masraflarına ilişkin muafiyet geçici bir muafiyettir. (HUMK m. 466/1) Adli yardımdan yararlanan taraf davayı kaybederse, gerek diğer tarafın ödemiş olduğu, gerekse kendisinden adli yardım nedeniyle alınmamış olan harç ve masrafları ödemeye mahkum edilir. Davalı kadının yargılama giderleri ve avukatlık ücretinden adli yardım nedeniyle sorumlu tutulmaması doğru görülmüştür..." 2. HD, 04.06.2009 T, 2009/6079-10847 S. (Yayımlanmamıştır).

Adli yardım kararı üzerine, keşif ve bilirkişi incelemesi ve tanık dinlenmesi için gerekli giderler Devlet tarafından avans olarak verilir (m. 466/6).⁶³

Adli yardım kararının sağladığı diğer muafiyetler geçici iken, teminat konusunda tam bir muafiyet sağlanmıştır (m. 466/3). Buna göre, adli yardımdan yararlanan kişilerin teminat göstermelerine gerek yoktur.⁶⁴

Hakim, adli yardımdan yararlanmasına karar verdiği kişinin, davasının bir avukat aracılığı ile takip edilmesi gerektiği kanaatindeyse bir vekil atayabilir.⁶⁵

Adli yardımdan yararlanan kişinin başvurusu üzerine, noterlerin düzenleyecekleri tüm belge ve suretlerden geçici olarak harç ve resim almayarak işlem yapmaları gerekir (m.466/8, Noterlik K. m. 1, 2, 60). Adli yardımdan yararlanan kişinin başvurusu üzerine noterlerin her türlü işlemi ücret almaksızın yapmaları gerektiği ileri sürülmektedir.⁶⁶ Ancak, HUMK'nun 466/8. maddesinde "*Katibiadillerin tanzim edecekleri bilcümle evrak ve suretlerin harç ve rüsumundan muvakkaten muafiyet*" denildiğine göre, noterlerin harç, vergi ve resim gibi giderleri geçici olarak almamaları gerekiyor ise de, yaptıkları iş nedeniyle emeklerinin karşılığında işlem ücreti almalarının önünde hiçbir yasal engel bulunmamaktadır.

Noterler de bir kamu hizmeti yürüttüklerinden, mahkemenin vermiş olduğu adli yardım kararının ibrazına rağmen, adli yardım kap-

⁶³ Keşif için kanunda açıklık olmamasına rağmen, uygulama ve doktrinde keşif giderleri için de avans ödeneceği konusunda tereddüt bulunmamaktadır. Ancak adli yardımdan yararlanan kişinin istediği değil, hakimin dava için zorunlu gördüğü tanık ve bilirkişi ücretleri avans olarak ödenir (Atalay, Kararın etkileri, s. 43.)

⁶⁴ Bakınız HUMK m. 97, 110, 449, 453; İİK m. 36, 159/II.

⁶⁵ Avukat atanabilmesi için adli yardım kararında bunun açıkça belirtilmiş olması gerekir. Karşılaştırınız HUMK m. 70 ve 71.; " Adli müzaheret sebebiyle görevlendirilen avukatında, Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasası'nın 67. maddesi gereğince vekaletname vermesi zorunludur". 2. HD, 14.04.2008 T., 2007/7593, 2008/5320 S. (Yayımlanmamıştır).

⁶⁶ Alim Taşkın, "Noterlik İşlemlerinde Adli Yardım Hükümlerinin Uygulanması", *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 49, 2000/1-4 , s. 132.

samındaki işlerin yapılması noterlerin cezai ve hukuki sorumluluğunu gerektirir.⁶⁷

Adli yardım kararında talepte bulunanın hangi masraflardan bahşışık olduğunun açıkça belirtilmesi gerekir. Yalnız belli masraflar için adli yardım talebinde bulunulduysa, taleple bağılı kalınarak, o taleple ilgili bir karar verilmelidir. Örneğın yargılama harçlarını ödemeye gücü yettiğı için yalnız kesif ve bilirkışı giderleri için adli yardım talebinde bulunulduysa yalnız o giderlere ilişkin bir karar verilmelidir.

III. Adli Yardım Giderlerinin Tahsili

Adli yardımdan yararlanan taraf davayı kazandığı takdirde diğerk taraf, adli yardımdan yararlanma nedeniyle geçici olarak ödenmeyen bütün harç ve masrafları ödemeye mahkûm edilir.⁶⁸ Bu harç ve masraflar, ilamın icrası sırasında imtiyazlı olarak tahsil edilir (İİK m. 206/I). Adli yardımdan yararlanan tarafa avukat tayin edilmişse, karşı taraf vekâlet ücretine de mahkum edilir (m. 465/5).⁶⁹ Bu vekâlet ücreti, adli yardımdan yararlanana değıl, tayin edilmiş olan avukata verilir⁷⁰. Avukat, kendi adına bu ücreti doğrudan karşı taraftan tahsil etme yetkisine sahiptir (m. 472).

Adli yardımdan yararlanan kişinin davayı kaybetmesi halinde ise, kendisinden geçici olarak alınamayan harç ve giderlerin yanında,

⁶⁷ Herhangi bir sıkıntıya sebep olunması için adli yardım talep edilirken noter işlemleri için ayrıca ve açıkça talepte bulunulmalı, mahkeme de noter işlemlerini ayrıca ve açıkça belirterek adli yardım kararı vermelidir.

⁶⁸ "Davacıların adli yardımdan yararlandırılmasını göre, alınması gereken ... YTL ilam harcının davalıdan tahsili ile Hazine'ye gelir kaydına,..." 21. HD, 03.06.2008 T, 2008/6721-8464 S.; "Dava, davacı lehine Aile Mahkemesinin ... D.İş dosyasında verilen adli yardım kararı üzerine açılmıştır. Mahkemece Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 471. maddesi uyarınca haksız çıkan taraftan (davalıdan) yargılama harç ve giderlerini tahsil edilmemesi de doğru görülmüştür..." 2. HD, 30.04.2009 T, 2008/6048 E. 2009/8364 K. (Yayımlanmamıştır).

⁶⁹ "...davacının HUMY'nın 466/1. maddesine göre mahkeme kararı ile adli yardımdan yararlandığı göz önüne alınarak, yararına keşfen belirlenen değere göre nispi vekalet ücretine hükmedilmesi gerekir iken, dava dilekçesindeki değer üzerinden vekalet ücretinin hesaplanması doğru olmadığında..." 1.HD.20.09.2007 T. 2007/7156 - 8762 S. (Yayımlanmamıştır).

⁷⁰ Avukatlık ücreti, hüküm tarihinde yürürlükte olan Avukatlık Asgari Ücret Tarifesine göre belirlenir.

karşı tarafın ödemiş olduğu harç ve masrafları da ödemeye mahkûm edilir.⁷¹ Adli yardım kararı nedeniyle kendisinden alınmayan harç ve giderler devlet bütçesinden ödendiğinden, bu alacaklar bir kamu alacağı olarak tahsil edilir.⁷² Uygulamada adli yardımdan yararlanan kişinin davayı kaybettiğine ilişkin kararın kesinleşmesi üzerine Maliye'ye müzekkere yazılmakta ve tahsil işlerini maliye gerçekleştirmektedir.⁷³ Davayı kazanan tarafça yapılan yargılama giderleri ise ilamları icrası yoluyla tahsil edilir.⁷⁴

SONUÇ

Hak arama özgürlüğünün bir sonucu olarak, yoksul kişilere herhangi bir yargılama harç ve gideri ödemediği dava açma hakkı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile tanınmıştır (m. 465-472). Bu düzenlemeye göre, yargılama harç ve giderlerini yoksulluğa düşmeksizin ödeyemeyecek olan gerçek kişiler, açmayı düşündükleri veya açtıkları davada haklı oldukları konusunda hâkimde bir kanaat oluşturmak şartıyla adli yardımdan yararlanabilirler.

Ancak, nüfusunun azımsanamayacak bir kısmı yoksulluk sınırının altında yaşayan Türkiye gibi bir ülkede Adli yardım kurumunun yeterince işletilemediği bir gerçektir. Bunda üç faktörün rolü olduğu düşüncesindeyim: Birincisi, yoksul kişilerin haklarını yeterince bilememesi; İkincisi, avukatlık kanunundaki paralel düzenlemeler nede-

⁷¹ Aslında, adli yardımdan yararlanan kişinin davayı kaybetmesi halinde ödemediği harç ve giderlerin ödeneceği konusunda açık bir yasa hükmü bulunmamaktadır. Ancak 466. maddede 'geçici muafiyet' ve 'avans' tan bahsedildiğine ve bu masraflar devlet bütçesinden ödendiğine göre, bu uygulama doğrudur. Ancak Belgasay, buradaki geçicilikten kastın adli yardım kararının şartlarının oluşmaması veya değişmesi nedeniyle adli müzaheret kararının ortadan kaldırılması halinde, alınamayan harç ve masrafların istenebilmesini ifade ettiğini beyan etmektedir. Bkz. Belgasay / Mustafa Reşit, *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Şerhi*, C. Cilt II, s. 428

⁷² Adli yardım giderleri tahsil edilirken adli yardımda kararı verilirken aranan yoksulluk değil; genel olarak kişinin acz halinde olup olmadığı aranmalıdır. Bkz. Erem, s. 121.

⁷³ Reisoğlu, s. 71.

⁷⁴ Pekcantez / Atalay / Özkes, s. 655; Gençan, s. 136.

niyle kişilerin önce baroya müracaat etmesi ve baroların çeşitli nedenlerle adli yardımdan yararlandırılma konusunda gerekli katkıyı verememesi; Üçüncüsü, hâkimlerin devletin kaynaklarının gereksiz yere harcanmaması amacıyla adli yardım kararlarını verirken fazla hassas davranmaları.

Adli yardım sisteminin işleyebilmesi için, yoksul kişilerin bu haklarını bilmeleri gerekir. Bunun için başta barolar olmak üzere, bütün sivil toplum kuruluşlarının harekete geçerek, adli yardım kurumunun bilinirliğinin sağlanmak için gerekli tanıtım faaliyetlerinde bulunmaları faydalı olur.

Adli yardımdan yararlanma koşullarını taşıyan kişilerin zaten avukat tutma imkanları olmadığından, baroların sosyal görev bilinci ile hareket ederek, yoksul kişilerin adli yardımdan yararlandırılmaları konusunda daha duyarlı davranmaları gerekir.

Adli yardım koşullarının bulunup bulunmadığı konusunda hâkimlerin katı davranmasını gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Zira adli yardım, yargılama giderlerinde geçici bir muafiyet sağladığından, adli yardımdan yararlanan kişinin davayı kaybetmesi halinde zaten yargılama giderlerini ödemek zorunda kalacağı gibi, adli yardım koşullarının oluşmadığının sonradan anlaşılması halinde de karar ortadan kaldırılabilir. Adli yardımdan yararlanan kişinin davayı kazanması halinde ise, zaten karşı taraftan adli yardımdan yararlanan kişinin ödemediği harç ve giderler dahil, bütün yargılama giderleri alınacaktır.

Diğer yandan, adli yardım kararlarının kesin olması, bu konuda içtihat oluşmamasına ve dolayısıyla ülke çapında yasaların ayı şekilde yorumlanıp uygulanmamasına neden olmaktadır. Bu nedenle, adli yardım kararlarına karşı en azından esas hükümlerle birlikte kanun yollarına başvuru imkanının sağlanması da yerinde olur.

Yukarıda belirtildiği gibi, adli yardım kararı nedeniyle alınamayan yargılama harç ve giderleri her halükarda yargılama sonunda tahsil edilmektedir. Hakklılık koşulunun incelenmesi ise, adli yardım kurumunun en sorunlu alanını teşkil etmektedir. Bu nedenle, hakkılık koşulunun kaldırılarak yoksul kişilerin adli yardımdan yararlandırıl-

masının önünün açılması sosyal hukuk devleti anlayışına daha uygun olacağı kanısındayım.

Sonuç olarak, ülkemizde azımsanmayacak oranda kişinin adli yardıma ihtiyacı olmasına karşın, bu kurumun yeterince işletilemediği bir gerçektir. Adli yardım daha iyi işletilebilmesi için bu kurumun yeniden gözden geçirilmesinde yarar bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı, Adliye Personeli El Kitabı, Ankara 2009.
- Atalay, Oğuz, *Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım*, Ankara 1987.
- Atalay, Oğuz, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Taslağında Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli yardım, *Hukuk Perspektifleri Dergisi*, Eylül 2006, s. 97 vd.
- Atalay, Oğuz, Avukatlık Kanununda Adli Yardım, *Manisa BD*, 1987/23, s. 2-9.; *İzBD*, 1988/1, s. 40-47.
- Bacinoğlu, Funda, *Hukuk Merceği*, Konferans ve Paneller, Ankara 2007, s. 568.
- Bayraktar, Köksal, Adli Yardım Üzerine, *Yargı*, 1979/37, s.12-13.
- Belgesay, Mustafa Reşit, *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Şerhi*, C.II, s. 428.
- Elveriş, İdil, *Türkiye’de Adli Yardım/Karşılaştırmalı İnceleme ve Politikalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Erem, Faruk, Adli Yardım, *İmran Öktem’e Armağan*, Ankara 1970, s. 107 vd.
- Gençcan, Ömer Uğur, Adli Yardım, *Yargıtay Dergisi*, Ocak-Nisan 2005, s. 127 -140.
- Kabakçioğlu, Hüsnü Mehmet, Müzahareti Adliye, *AD*, 1942/4, s.375-386.
- Kut, Kemal Hakkı, Müzaharetli Şahsın Davada Haksız Çıkması, *AD*, 1952/1, s. 64-73.
- Kuru, Baki, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, C.V, İstanbul 2001, s. 5419;
- Kuru, Baki / Arslan, Ramazan / Yılmaz, Ejder, *Medeni Usul Hukuku*, Ankara 2004, s. 855.

- Pekcanıtez, Hakan / Atalay, Oğuz / Özekes, Muhammet, *Medeni Usul Hukuku*, Ankara 2007, s. 648.
- Reisoğlu, Kemal Hakkı, Müzaharetli Şahsın Davada Haksız Çıkması, *Adalet Dergisi*, 1952/1 s. 57 vd.
- Taşkın, Alim, Adli Yardımın İşlevi ve Yardım Giderlerini Geri Alınma Zamanı, *TBB Der.* 1999/3, s. 831-854.
- Taşkın, Alim, Noterlik İşlemlerinde Adli Yardım Hükümlerinin Uygulanması, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.49, 2000/1-4, s. 117-136.
- Uslu, Feyzullah, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 472'nci Maddesine dair Bir İnceleme, *İzBD*, 1942/24-25, s. 349, 355
- Yaşar, İmmihan, Adli yardım Uygulaması, *İBD*, 2006/5, s. 2007 vd.
- Yılmaz, Ejder, Adli Yardım Kurumunun İdari Yargıda Uygulanması, *Mali Hukuk Dergisi*, 1987, s. 12-23.
- Yılmaz, Ejder, Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti, *ABD*, 1984, s. 219